

Ο «ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ» ΩΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΙΣΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ*

Το έργο του Βιτσέντζου Κορνάρου, ο «Ερωτόκριτος»¹, αποτελεί αδιαμφισβήτητο σταθμό στην ελληνική ποίηση όχι μόνο για τη μεγάλη λογοτεχνική και αισθητική του αξία, όχι μόνο γιατί απετέλεσε σημαντική ανανέωση και πρόοδο για την ελληνική γραμματεία των νεότερων χρόνων, όχι μόνο γιατί ενέπνευσε πολλούς ποιητές και πεζογράφους, αλλά και γιατί γοήτευσε, δίδαξε και έτερψε γενιές ολόκληρες, ακόμη και πέρα από τα σύνορα της Κρήτης και γενικότερα της Ελλάδας.

Πράγματι, όσον αφορά στην αξία του ως έργο ποιητικό, αρκεί κανείς να μελετήσει τον «Ερωτόκριτο» για να αναγνωρίσει την ποιητική αρετή και την αριστουργηματική ικανότητα του Κορνάρου που διαφαίνονται αβίαστα μέσα από το χρησιμοποιούμενο καθαρό κρητικό γλωσσικό ιδίωμα που επιβάλλεται ως γλώσσα λογοτεχνική, μέσα από τις έντονες ψυχολογικές και πραγματικές συγκρούσεις που αποδίδονται με λαμπρές εικόνες, αλλά και μέσα από δυνατά σύμβολα και ιδανικά αληθινά όπως η αγάπη, η πίστη, η αφοσίωση, και η αέναη πάλη για την διασφάλιση του αναφαίρετου δικαιώματος για την προσωπική ευτυχία. Η αναγνώριση των ικανοτήτων του Βιτσέντζου Κορνάρου και η αξιολόγηση του μεγάλου ποιητικού του έργου, έρχονται να υπογραμμισθούν από σημαντικούς

* Ανακοίνωση στην ημερίδα, που με θέμα: «Ερωτόκριτος - Βιτσέντζος Κορνάρος, η ζωή και το έργο του» πραγματοποιήθηκε στα Χανιά στις 5 Οκτωβρίου 2003 από το «Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο Κρήτης», ύστερα από πρόταση του Υπουργείου Πολιτισμού να συνεργασθεί με το «Ευρωπαϊκό Εργαστήρι Μετάφρασης της Εθνικής Σκηνής της Ορλεάνης», προκειμένου να λάβει μέρος στην προσπάθεια μεταφράσεως του «Ερωτοκρίτου» στη Γαλλική γλώσσα. Ο ποιητής κ. Robert Davreu σε συνεργασία με ομάδα μεταφραστών θα αποδώσει το κείμενο του Βιτσέντζου Κορνάρου γαλλιστί. Το πρόγραμμα μεταφράσεως του «Ερωτοκρίτου» στη Γαλλική γλώσσα, που άρχισε τον παρελθόντα Ιούνιο, ελπίζεται, όπως ήδη έχει προβλεφθεί, να ολοκληρωθεί εντός του 2006 στα πλαίσια του «Ευρωπαϊκού Εργαστηρίου Μετάφρασης της Εθνικής Σκηνής της Ορλεάνης» με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διεύθυνση Παιδείας και Πολιτισμού) και του Ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού (Διεύθυνση Θεάτρου).

1. Βλ. Βιτσέντσου Κορνάρου, Ερωτόκριτος, Κριτική έκδοση, Εισαγωγή, Σημειώσεις, Γλωσσάριο Στυλιανού Αλεξίου [Εκδόσεις] Ερμής, Β' έκδοση, Αθήνα 1986 [Φιλολογική Βιβλιοθήκη, 3].

φορείς των γραμμάτων της μετέπειτα εποχής του. Ο Παλαμάς, του οποίου ο νους αγκαλιάζει όλη την φιλολογική μας κλίμακα, υπήρξε ένας από τους πολλούς λογίους που αναγνώρισαν αμέσως το μεγάλο εύρος της ποιητικής δυναμικής εμβέλειας του «Ερωτοκρίτου»². Στο παλαμικό έργο, έμμετρο και πεζό, υπάρχουν πολλά στοιχεία του ποιήματος του Κορνάρου, όπως ιδέες, ονόματα, λέξεις, φράσεις και σίχοι, ενώ πολλά άλλα διαμορφώνονται και ανανεώνονται.

Η επίδραση που κατ' εξοχήν άσκησαν στον Παλαμά οι σίχοι του Κορνάρου και οι σίχοι του Ομήρου είναι μεγάλη και το ομολογεί ο ίδιος ο πατριδολάτρης ποιητής στην υπ' αριθ. 158 στροφή της μεγάλης ποιητικής του συνθέσεως «Οι νύχτες του Φήμιου», που εκδόθηκε στα 1935:

*Και σας ρουφούσα αδιάλεχτα, και μ' είχατε πλανέψει
μα ήρθαν, με τάϊσαν κ' έγιναν ψωμί, κρασί στη σκέψη
και του Κορνάρου και του Ομήρου οι σίχοι πάντα νέοι
και η Μούσα όσα μαθήματα και ξέρει και διαλέει*³.

Εδώ στην στροφή αυτή, τα ιστορικά και δοξασμένα, τα μεγάλα ονόματα Βιτσέντζος Κορνάρος και Όμηρος και οι σίχοι σαν σύνολο του μεν και του δε, μνημονεύονται δίπλα δίπλα. Και οι δύο του αποκαλύπτουν την ομορφιά και του φωτίζουν το δρόμο. Είναι κατά τον Παλαμά ο ποιητής του «Ερωτοκρίτου», «ο μέγας του Ελληνικού Έθνους και αθάνατος ποιητής»⁴.

Μεγάλο μέρος της απήχησης που είχε ο «Ερωτόκριτος», οφείλεται και στο γεγονός ότι μέσα από τους στίχους του ο Κορνάρος ενέπνευσε ζωή σε πρόσωπα με πτυχές αληθινές, με αδυναμίες ανθρώπινες και δυνάμεις υπεράνθρωπες, πρόσωπα με τα οποία εύκολα μπορούσε να ταυτιστεί το κοινωνικό σύνολο, καθόσον αυτά πολεμούσαν για το δικαίωμα στα ύψιστα αγαθά, την αγάπη και την ελευθερία!

Πριν από πολλά χρόνια, 92 ακριβώς, αρχομένου ήδη του 1911, ύστερα από πρωτοβουλία του γάλλου δεινού νεοελληνιστού Philéas Lebesque, γνωστού στην Ελλάδα και υπό το ψευδώνυμο Δημήτριος Αστεριώτης, ανακοινώθηκε η έκδοση σε γαλλική μετάφραση του «Ερωτοκρίτου»⁵ του Βιτσέντζου Κορνάρου. Η συνεννόηση για την πραγματοποίηση της σχετικής εργασίας έγινε μεταξύ του Γάλλου νεοελληνιστού και των Ελλήνων συναδέλφων του Πολυβίου Δημητράκοπουλου και Δημητρίου Καμπούρογλου. Ο πρώτος κατά τα συμφωνηθέντα θα

2. Βλ. Βασιλείου Φρ. Τωμαδάκη, Ο Κωστής Παλαμάς και ο «Ερωτόκριτος», «Επετηρίς Ιδρύματος Νεοελληνικών Σπουδών» 8 (1993-1994), σελ. 77-96.

3. Βλ. Κωστή Παλαμά, Άπαντα. Τόμος ένατος. [Εκδ. οίκος] [Αθήναι 1966], σελ. 96. – Πρβλ. Βασιλείου Φρ. Τωμαδάκη, Ο Κωστής Παλαμάς και ο «Ερωτόκριτος», ό.π., σελ. 96.

4. Πρβλ. Βασιλείου Φρ. Τωμαδάκη, Ο Κωστής Παλαμάς και ο «Ερωτόκριτος», ό.π., σελ. 77-78.

5. Βλ. [Ανωνύμως], Ο «Ερωτόκριτος» γαλλιστί, εφημ. «Εστία», έτος ΙΣΤ', αριθ. 6095. Αθήναι ε-σπέρα Τετάρτης 26 Ιανουαρίου 1911, σελ. 2.

ανελάμβανε να αποδίδει σε ελεύθερους στίχους το κείμενο του «Ερωτοκρίτου»⁶, που θα μετέφραζε κατά λέξη και που θα του απέστελλε στο Παρίσι ο Πολύβιος Δημητράκοπουλος⁷. Παράλληλα, ο Δημήτριος Καμπούρογλου είχε συμφωνηθεί να γράψει τον Πρόλογο⁸ της σχετικής μεταφραστικής εργασίας. Δυστυχώς η μεταφραστική αυτή προσπάθεια ματαιώθηκε για άγνωστους σε εμένα λόγους, αν και ο μεταφραστής, άριστος γνώστης της γαλλικής γλώσσας, είχε ήδη αρχίσει την μετάφραση⁹. Αργότερα, στα 1974, ο φιλόλογος Denis Kohler μετέφρασε γαλλιστί στην ανέκδοτη διδακτορική του διατριβή εκτενή αποσπάσματα του «Ερωτοκρίτου»¹⁰.

Ο τίτλος της σημερινής σύντομης ανακοινώσεώς μου, τον οποίο δανείζομαι από τον Γεώργιο Τσοκόπουλο¹¹, ανήκει στο γλαφυρό ποιητή και διηγηματογράφο Ιωάννη Δαμβέργη, συγγενή του ιστορικού Βασιλείου Ψιλάκη, πρώτο γραμματέα του Ελευθερίου Βενιζέλου και παλαιότερα συμμαθητή του στο Γυμνάσιο της Σύρου. Όπως αναφέρει ο Γεώργιος Τσοκόπουλος στα 1914¹², ο Ιωάννης Δαμβέργης είχε υποσχεθεί «προ πολλού» σε ομάδα φίλων του ότι θα έδινε μία διάλεξη με τίτλο «Περί Ερωτοκρίτου ως προπαγανδιστού της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού αισθήματος».

Κατά τον Γεώργιο Τσοκόπουλο ο τίτλος αυτός εξαφνίασε τον ίδιο και τους φίλους του που τον άκουσαν, ο δε Ιωάννης Δαμβέργης ερωτηθείς για τον τίτλο αυτό της υποσχεθείσης διαλέξεώς του, διηγήθηκε, κατά τον Γεώργιο Τσοκόπουλο πάντοτε, ότι στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Κρήτη, οι ελληνομαθείς τουρκοπούλες edιάβαζαν ως μοναδικό και αποκλειστικό βιβλίο τον «Ερωτόκριτο», ότι ετελειοποιούνται ασυναίσθητα στην ελληνική γλώσσα και ότι, χωρίς να το εννοούν, έπαιρναν απροσποίητα το υπερήφανο ελληνικό αίσθημα που έχει μέσα του ο κρητικός ποιητής Βιτσέντζος Κορνάρος.

Από την μέχρι σήμερα έρευνά μου για την μελέτη και την καταγραφή του έργου του Ιωάννη Δαμβέργη, σκόρπιου στο μεγαλύτερό του μέρος σε παλαιά περιοδικά και εφημερίδες, δεν βρήκα σε κανένα έντυπο δημοσιευμένη την ήδη μνημονευθείσα, με τον παράξενο εκ πρώτης όψεως πλην όμως άκρως ενδιαφέροντα τίτλο, διάλεξή του. Πιθανότατα να μην έγινε ποτέ.

Το ότι ο «Ερωτόκριτος» είχε ευρύτατη διάδοση στην Κρήτη και όχι μόνο (η Μεγαλόνησος ετράφη σχεδόν αποκλειστικά και για μεγάλο χρονικό διάστημα

6. Ό.π.

7. Ό.π.

8. Ό.π.

9. Ό.π.

10. Πρβλ. Βιτσέντζου Κορνάρου, Ερωτόκριτος. Ανατύπωση από την έκδοση Στεφάνου Α. Ξανθοειδίδου. Εισαγωγή Λίνου Πολίτη. Τρίτη έκδοση. Εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήναι 1976, σελ. 51.

11. Βλ. Γ. Β. Τσοκοπούλου, Ερωτόκριτος, εφημ. «Αθήναι», έτος ΙΓ', αριθ. 46 (5316). Εν Αθήναις, Τετάρτη 3 Δεκεμβρίου 1914, σελ. 1.

12. Ό.π.

με τον «Ερωτόκριτο»), και το ότι το έργο edιάβαζαν και άκουαν με πολλή ευχαρίστηση οι Τουρκοκρητικοί παρά τις εμφανείς αντιτουρκικές αιχμές του, είναι ήδη γνωστό και τονίζεται ιδιαίτερα από τον κατ' εξοχήν μελετητή του, τον σοφό Στυλιανό Αλεξίου, που αναφέρει μεταξύ άλλων ότι η τοποθέτηση της υποθέσεώς του στα προχριστιανικά χρόνια και η συγκάλυψη του Τούρκου με την μορφή του Καραμανίτη ευκόλυναν αυτή την προσέγγιση¹³.

Ο νέος κονταροκτυπητής, ο μαυροφορεμένος καβαλλάρης, το αρχοντόπουλο της Κρήτης, ο Χαρίδημος, η εικόνα και η ψυχή της Κρήτης που πενθεί για τον ακούσιο φόνο της αγαπημένης του πάνω στην Ίδη όπου ζούσαν, συμβολίζει τον πατροπαράδοτο κρητικό ηρωισμό. Ο Χαρίδημος είναι ο νικητής του Καραμανίτη Σπιθόλιοντα, που συμβολίζει επίσης τον άγριο, άθεο, φοβερό και ωμό Τούρκο κατακτητή. Ο Σπιθόλιοντας μόλις βλέπει τον Χαρίδημο, τον προκαλεί άδικα και υβριστικά γιατί δήθεν το σπαθί που κρατούσε ανήκε στον πατέρα του και το είχε κλέψει ο πατέρας του Χαρίδημου. Ακολουθεί μονομαχία και ο κρητικός Χαρίδημος σκοτώνει τον Καραμανίτη Σπιθόλιοντα¹⁴.

Ωστόσο στον τίτλο της υποσχεμένης διαλέξεως του Ιωάννη Δαμβέργη και στην περίληψή της, που έδωσε ο ίδιος και που μας διέσωσε ο Γεώργιος Τσοκόπουλος, θίγονται για πρώτη φορά νέες απόψεις, άγνωστες στους νεότερους μελετητές, σχετικές με τον τρόπο προσεγγίσεως του «Ερωτοκρίτου» από τις ελληνομαθείς τουρκοπούλες της Κρήτης.

Συγκεκριμένα θίγονται: α) η αποκλειστικότητα και μοναδικότητα του βιβλίου του «Ερωτοκρίτου», που edιάβαζαν οι ελληνομαθείς τουρκοπούλες, β) το ότι ετελειοποιούνται ασυναίσθητα στην ελληνική γλώσσα και δη στο κρητικό γλωσσικό ιδίωμα στο οποίο ο Βιτσέντζος Κορνάρος έγραψε το ποίημά του, και γ) το ότι έπαιρναν από τους στίχους του Κορνάρου, απροσποίητα και χωρίς να το εννοούν, το υπερήφανο ελληνικό λαϊκό αίσθημα, που τους διακρίνει. Υποθέτω ότι και οι μη ελληνομαθείς τουρκοπούλες, τουλάχιστον όσες είχαν τις δυνατότητες, θα emάθαιναν την ελληνική γλώσσα, προκειμένου να διαβάσουν και απολαύσουν και αυτές το βιβλίο του «Ερωτοκρίτου», του οποίου θα είχαν ακούσει στίχους και θα είχαν γοητευθεί.

Δεν είναι λοιπόν τυχαίο που ο «Ερωτόκριτος» διαδόθηκε και αγαπήθηκε, όχι μόνο στον τόπο της γεννήσεώς του, όπου άσκησε ασυναίσθητα γλωσσική προπαγάνδα στις ελληνομαθείς τουρκοπούλες και στον ελληνομαθή τουρκικό πληθυσμό γενικότερα, αλλά και πέρα από αυτόν, σπάζοντας το φράγμα των προκαταλήψεων, των φυλετικών και θρησκευτικών αντιθέσεων.

13. Βιτσέντσου Κορνάρου, Ερωτόκριτος. Κριτική έκδοση, Εισαγωγή, Σημειώσεις, Γλωσσάριο Στυλιανού Αλεξίου, όπ.π., σελ. ρβ'-ργ'.

14. Όπ.π., σελ. 119, στίχ. 585 κ.ε.